

Piotr S. Szlezynger

historyk architektury

Instytut Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie

ZAMEK W KORZKWI

BADANIA HISTORYCZNE I IKONOGRAFICZNE, PROJEKT, ETAPY ODBUDOWY

1. Korzkiew, zamek i kościół. Widok lotniczy. Fot. S. Markowski, 1999 r.

1. Korzkiew, castle and church. Aerial view. Photo: S. Markowski, 1999.

Wież Korzkiew położona jest na północ od Krakowa, na terenie otuliny Ojcowskiego Parku Narodowego, w dolinie rzeczki Korzkiewki, która tworzy malownicze zakola wśród zalesionych wzgórz. W Korzkwi strome stoki wzniesień tworzą skalny przełom. Od wschodu na skalistym cyplu góry zamkowej, którą z trzech stron opływa rzeczka, znajduje się odbudowany częściowo zamek rycerski. Po drugiej stronie doliny, na przeciwległym wzniesieniu, oddalonym od zamku o ok. 200 m w linii prostej, stoi kościół parafialny p.w. Narodzenia św. Jana

Chrzciciela. W usytuowaniu obu obiektów można dopatrywać się świadomego dążenia do stworzenia kompozycji przestrzennej powiązanej z krajobrazem.

Zabudowa wsi na dnie doliny składa się z kilku zwartych zespołów, m.in. „podzamcza” na północy od zamku. Zachowane do 1998 r. pozostałości zamku pochodziły z czasów jego generalnej przebudowy na początku XVII w. W XIX w. u podnóża zamku wzniesiono, nie istniejący dziś dwór oraz zabudowania folwarczne (obecnie dzierżawione przez harcerzy) i założono park angielski.

2. Widok kościoła i zamku w 1805 r.: *Gorskwia, Dan 14 Julii 1805 De Usener ad naturam*. Rysunek sepią autorstwa Filipa Usenera, Muzeum Narodowe w Kielcach. Fot. pracownia fotograficzna muzeum.

2. View of church and castle in 1805: *Gorskwia, Dan 14 Julii 1805 De Usener ad naturam*. Sepia drawing by Filip Usener, National Museum in Kielce. Photo: Museum photographic studio.

Zamek (298 m n.p.m.) i świątynia (311 m n.p.m.), w otoczeniu prawie niezmienionym współczesną działalnością człowieka, stanowią – podobnie jak w XVII w. – dominantę architektoniczno-krajobrazową wsi i dużego odcinka doliny. Nad zamkiem góruje świątynia usytuowana na cyplu wzgórza ujętego zakolem Korzkiewki. Wznosi się 13 m nad zamkiem, 35 m ponad lustrem wody i 30 m ponad drogą, dawnym traktem handlowym.

Korzkiew to pierwotnie nazwa góry, na co wskazuje zapis z 1352 r. (*mons Korzkyew*), przeniesiona później na powstałą koło niej osadę (*sub castrum Korzkwa*)¹. Zgodnie z onomastyką *korzkwia* nazywano pradawną łyżkę, a kształt wzgórza w dolinie Korzkiewki prawdopodobnie kojarzył się z formą tego przedmiotu². Do końca XVIII w. miejscowość ta znajdowała się w województwie i powiecie ziemskim krakowskim, po III rozbiorze Polski – w latach 1795-1807 – w Cesarstwie Austriackim, następnie w Księstwie Warszawskim, a po 1815 r. w Królestwie Polskim.

Dotychczasowe badania – źródła pisane

Z dobrami korzkiewskimi związane były znakomite rody małopolskie, m.in.: Syrokomlów, później występujących jako Korzekwicy, następnie Ługowskich, Jordanów, Wesslów i Wodzickich. W latach 1847-1879 Korzkiew stanowiła własność Józefa Sedelmajera; w XIX w. należała kolejno do Jeziemińskich, Wielicków i Badenich³, a w XX w. do Marii Giustiniani i Karola Guzińskiego.

Pierwszą informację o zamku zawdzięczamy Klementynie z Tańskich Hoffmanowej, która przebywała w nim w 1827 r. Kolejną stanowi felieton zamieszczony w „Tygodniku Ilustrowanym” z 1860 r. O zamku pisali następnie Władysław Sobieszczański i Adolf Dygasiński, wzmiankowano o nim także w „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego”. Materiały poświęcone Korzkwi publikowała Ewelina Sukertowa⁴. Zamek i kościół w Korzkwi wymieniano

3. Widok kościoła i zamku po 1805 r. *Widok Gorzkwi patrząc od przyjazdu do dworu J.W. Wodzickiej...* Akwarela Józefa Peszki, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Fot. pracownia fotograficzna biblioteki.

3. View of church and castle after 1805: *View of Gorzkiew from the Approach to the Manor of Lady Wodzicka...* Water colour by Józef Peszko, Library of the Ossoliński National Institute in Wrocław. Photo: Library photographic studio.

w przewodnikach po dolinie ojcowskiej już od pocz. XX w.⁵, podobnie w przewodnikach po Krakowie i okolicy, a zameczek zwano dworem obronnym⁶. Kościół korzkiewski opisał Jan Wiśniewski w monografii zabytków w dekanacie olkuskim⁷. Na zainteresowanie zamkiem wskazują też opracowania m.in.: Stanisława Tomkowicza, Janusza Bogdanowskiego i Waldemara Niewaldy, w których znalazły się wzmianki także o kościele parafialnym. Autorzy nie podjęli jednak próby omówienia obu budowli łącznie⁸. Opracowania monograficzne architektury polskiej autorstwa Jana Zachwatowicza oraz Adama Miłobędzkiego nie wspominają o zabytkach korzkiewskich. W pracy poświęconej zabytkom na trasach turystycznych województwa krakowskiego, a także w popularnym „Przewodniku po Polsce” podkreślono jednak atrakcyjność turystyczną zamku i bogatego, barokowego wyposażenia wnętrza kościoła⁹. Opis świątyni oraz jej wyposażenia znalazł się w „Katalogu Zabytków Sztuki”¹⁰. W „Spisie zabytków architektury” w Polsce zamek zakwalifikowano do I, a kościół do II grupy zabytków.

4. Widok zamku w 1830 r. Rysunek sepią autorstwa Józefa Dembowskiego, oryginał w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie. Fot. autor za zgodą muzeum.

4. View of castle in 1830. Sepia drawing by Józef Dembowski, original in the Regional Museum in Rzeszów. Photo: author, with the consent of the Museum.

5. Widok zamku od południa, Widok lotniczy. Fot. S. Markowski, 1999 r.
5. View of castle from the south – bird's eye view. Photo: S. Markowski, 1999.

Historyczne informacje o zamku i świątyni zrelacjonował Paweł Szczaniecki w popularnym eseju poświęconym właścicielom zamku w Korzkwi, w którym określił zamek i kościół jako „równolatki”; połączone nie tylko sąsiedztwem, ale i wspólnymi dziejami¹¹. Autor niniejszego artykułu jako pierwszy omówił wzajemne relacje przestrzenne oraz obronne zamku i kościoła parafialnego, przedstawił też analizę kościoła w pracy recenzowanej przez prof. dr. Edmunda Małachowicza¹². Następnie rozszerzył ją o zagadnienia konserwatorskie oraz związane z możliwą adaptacją świątyni do ograniczonego ruchu turystycznego¹³. Obecnie przedstawia problematykę związaną z odbudową zamku.

Zamek i kościół w ikonografii

W Muzeum Narodowym w Kielcach znajduje się najstarszy znany widok kościoła i zamku wykonany w lipcu 1805 r. przez Filipa Usenera (1773-1867)¹⁴ jako karta „sztambucha” liczącego kilkadziesiąt widoków, które przedstawiają głównie zamki¹⁵. Zamek był wówczas jeszcze w dość dobrym stanie, nakryty w całości niskim, dwuspadowym dachem, a mur obwodowy – jak się wydaje – otaczał go na całej długości. Niewielki budynek bramny nakrywał dach pulpitowy.

Zbiory Ossolineum we Wrocławiu zawierają dwa akwarelowe widoki zamku i kościoła autorstwa Józefa Peszki (1767-1831)¹⁶, prawdopodobnie z 1 ćw. XIX w. (z dawnej kolekcji Pawlikowskich z Medyki)¹⁷: Na jednym z nich przedstawiono postaci w strojach regionalnych na tle zamku. Dobrze zachowane zabudowania były zadane niskimi, dwuspadowymi dachami, a do budynku bramy wejściowej, nakrytej daszkiem pulpitowym, prowadził podjazd z balustradą. Droga wiodła głęboką, terenową koleiną, na pierwszym planie widoczny jest malowniczy, drewniany mostek na Korzkiewce. Na akwareli przedstawiającej zamek od południa najwyraźniej pokazano piętrowy budynek bramny z nieproporcjonalnie dużą bramą wjazdową. Warto dodać, że w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu znalazło się po wojnie archiwum Wodzickich, zawierające m.in. dokumenty dotyczące Korzkwi (1776-1847)¹⁸.

Franciszek Kostrzewski (1826-1911), rysownik znany z podróży po kraju opublikował w „Tygodniku Ilustrowanym” w 1860 r. widok zamku od północnego-wschodu o cechach inwentaryzatorskich (uproszczony rysunek i ograniczona ilość szczegółów)¹⁹. Przedstawia on bramę wjazdową, mur obronny, częściowo zniszczony od wschodu i zamek z oknami zamurowanymi, w których pozostawiono niewielkie szczeliny.

6. Korkiewski Park Kulturowy. Koncepcja zagospodarowania wg W. Niewalda, Kraków 2000 r.: 1. Góra zamkowa, 2. Kościół parafialny, 3. Rekonstruowany dwór, 4. Rekonstruowane budynki: karczma, browar, 5. Zespół parkowo-dworski, 6. Dawne stawy, obecnie parkingi.

6. The Korkiew Cultural Park. Conception of development acc. to W. Niewald, Cracow 2000. 1. Castle Hill, 2. Parish church, 3. Reconstructed manor house, 4. Reconstructed buildings: tavern, brewery, 5. Park-manorial complex, 6. Former ponds, today: parking lots.

W zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie autor odnalazł dwa przedstawienia zamku malowane sepią na papierze – kartki ze sztambucha, pochodzące z lat 30. XIX w., podpisane na odwrocie przez Józefa Dembowskiego (1781-1834), ucznia Zygmunta Vogla. Jedno z nich przedstawia zamek widziany od zachodu, trzykondygnacyjny, usytuowany na fantastycznie wyniesionym ponad dolinę wzniesieniu. Sama bryła

ukazana jest dość wiernie i składa się z głównego korpusu, wieży i budynku bramnego. Na pierwszym planie widoczny jest dach dworu. Drugi rysunek stanowi zbliżenie samego zamku, z interesującym zaznaczeniem strzelnic pod okapem dachu. Z 1828 r. pochodzi mapa dóbr korkiewskich, na której zaznaczono usytuowanie zamku, kościoła, młyna (w górnym biegu Korkiewki), browaru (z chmielnikiem) i karczmy.

7. Brama wschodnia i południowo-wschodni odcinek murów po odbudowie; widok na ganki straży i dziedzińiec przygotowany do wylania płyty. Fot. autor, 2002 r.

7. Eastern bastion and south-eastern section of the defence walls after reconstruction; view of guard porches and the courtyard prepared for pavement slabs. Photo: author, 2002.

Waldemar Niewalda we wspomnianej pracy²⁰ poświęconej zamkowi w Korzkwi zamieścił jego widoczek z neogotycką bramą wjazdową, malowany akwarelą. Budowla regularna w rzucie, dwukondygnacyjna, przedstawiona została na nim w sposób uproszczony i z wieloma błędami. Sugeruje, że autor o trudnym do odczytania nazwisku wykonał ujęcie podobne do rysunku Kostrzewskiego. Pracą pozbawioną wartości ikonograficznej jest rekonstrukcja zamku w Korzkwi wykonana przez Jana Gumowskiego ok. 1935 r.²¹ Za wiarygodne uznać należy przekazy Usenera, Peszki i Kostrzewskiego, a przede wszystkim pomiary architektoniczne z lat 20. XX w. i ocalałe, stosunkowo liczne fotografie.

Historia zamku

Jan z Syrokomli (dzisiaj Janowiec nad Wisłą), podsejdek krakowski, był protoplastą rodu właścicieli dóbr ziemskich w Korzkwi w poł. XIV w. Po wzniesieniu obronnej rezydencji zwał się też Janem z Korzkwi, a jego synowie używali pod Grunwaldem nazwiska Korzekwickich²². Korzkiew stanowiła własność rodu Korzekwickich do 1486 r.²³ Jan z Syrokomli był inicjatorem budowy i fundatorem obronnego zamku na

Korzkwi, a jego syn Jan Zaklika prawdopodobnie wznosił nieopodal drewniany, prywatny kościół, co poświadczały późniejsze prawa patronatu strzeżone w rodzinie fundatora²⁴. Tego też czasu może sięgać zachowany gotycki relikwiarz z Korzkwi²⁵.

Poniżej zamku powstał folwark. Od XVI w. działał zespół przemysłowy, na który składały się: młyny, papiernia, browar, młyn, ślusarnia, szabelnia, od 1760 r. także prochownia, a przy trakcie – karczma²⁶. Właścicielem zamku i dóbr korzkiewskich w XVI w. był dworzanin królewski Aleksander Ługowski (1589-1651), człowiek doskonale jak na owe czasy wykształcony, odbywający wiele podróży zagranicznych²⁷. Należało do niego 13 wsi w województwie krakowskim, co stanowiło o znacznej zamożności, a od 1639 r. dzierżył niegrodowe starostwo lełowski (zamek w Lełowie istniał do XVIII w.). Ługowski dbał o prestiż rodu. Ufundował murowany kościół, prowadził także prace przy przebudowie i upiększeniu zamku w Korzkwi, który pełnił funkcję rodowej siedziby.

Zamek w Korzkwi powstał na skalnym, pozbawionym zieleni cyplu nad doliną rzeczki ze względów obronnych i prawdopodobnie także estetycznych. Takie usytuowanie powodowało bowiem, że zamek z czasem wzbogacony sgraffitami i polichromiami na fasadzie był z daleka widoczny dla gości odwiedzających właściciela. Dopiero po opuszczeniu zamku, od 2. ćw. XIX w., wzgórze stopniowo zarastało samosiejkami (grabry, wiązy). Wokół kościoła rosły zasadzone wówczas wspaniałe lipy.

Około 1806 r. wzniesiono pod zamkiem drewniano-murowany dwór, parterowy, dziewięćosiowy, nakryty łamanym dachem, z wysuniętym trójkątnym przyczółkiem na osi, wspartym na czterech kolumnach. W 1820 r. Eleonora Wodzicka założyła w dolinie park angielski, z fragmentarycznie zachowanym do naszych czasów starodrzewem: jesionami, lipami, grabami i miłorzębem japońskim oraz śladami w ukształtowaniu terenu. Inicjatorem przedsięwzięcia był jej kuzyn Stanisław Wodzicki, propagator parków i ogrodów, któremu zawdzięczamy krakowskie Planty. Naturalną kontynuacją założenia był las liściasty porastający cyfel wzgórza zamkowego w kierunku południowo-wschodnim.

W okresie międzywojennym, na zachód od drewnianego dworu, założono tzw. zielony pokój, wydzielony drzewami prostokąt z rosnącym pośrodku dębem, a na południe od dworu usytuowano rozległy staw o kształcie „nerki”. Dolina z parkiem ogrodzona była ceglany murem wysokim na ok. 2,5 m, który w latach 30. XX w. zniósł powódź.

Plany zagospodarowania doliny

Obecny właściciel dóbr korzkiewskich, Jerzy Donimirski, potomek Wodzickich, wkrótce po zakupie w 1995 r. terenów dawnego parku, a w 1997 r. samego zameczku od bratanicy Barbary Piaseckiej-Johnson, planował jego rewitalizację: stopniowo scalał

tereny, dokupił stoki doliny (obecnie całość obejmuje 6 ha). Zaangażował jako konsultanta prof. dr. Janusza Bogdanowskiego, który zasugerował założenie i ekspozycję ogrodu ozdobnego i użytkowego na stokach południowych, a także wzbogacenie przyszlących alejek w parku akcentami architektonicznymi.

W 2000 r. arch. Waldemar Niewalda na zlecenie właściciela zamku wykonał studium krajobrazowe doliny Korzkiewki, w którym po dokonaniu waloryzacji zasobów przyrodniczo-kulturowych wyznaczył strefy ochronne²⁹. Opracowanie objęło liczący ok. 5 km odcinek doliny od jego połączenia na południu z doliną Prądnika aż po drogę z Cianowic do Smardzowic, w granicach administracyjnych obu tych wsi (od cypla w Korzkwi po cypel w Smardzowicach). Wydzielono jedenaście jednostek architektoniczno-krajobrazowych różniących się klimatem wnętrza –

sekwencji, na które składają się: forma ukształtowania terenu, pokrycie oraz uwarunkowania historyczne, szczególnie istotne w założeniach przestrzennych dolnej części dolin, w której znajdują się zamek, park, wieś Korzkiew, kościół i cmentarz. W zakres opracowania weszły obszary wierzchowin po obu stronach doliny, które pozostają w zasięgu widoczności z jej wnętrza. Strefy ochronne objęły: rezerwat kulturowy, strefę parkową i strefę ochrony konserwatorskiej, która dotyczy terenów zbudowanych na wierzchowinie. Strefa ostatnia nie była obiektem studiów.

Stwierdzono, że wysokie walory przyrodnicze i zabytkowe wnętrza doliny i jej bezpośredniej otuliny predestynują dolinę Korzkiewki do miana parku kulturowego. Obecnie jest ona słabo dostępna (brak ścieżek turystycznych), zwłaszcza w jej środkowym, bardzo atrakcyjnym odcinku. Wprowadzenie systemu ścieżek turystycznych na dnie doliny i okrzęnych na jej stokach mogłoby rozładować ruch turystyczny, skoncentrowany obecnie wyłącznie w parku korzkiewskim. W projekcie przewidziano miejsca postojowe dla samochodów na obrzeżach doliny – w Nowej Wsi u jej wylotu, przy drodze do Przybysławic i na północnym krańcu doliny przy drodze z Cianowic do Smardzowic. Był też pomysł odtworzenia stawów po wschodniej stronie zamku. Ich ślady widoczne są w terenie. Projekt ten zarzucono, a gmina – właściciel tego terenu – usytuowała w tym miejscu prowizoryczne parkingi. Dobrze się stało z uwagi na to, że napełnienie wodą dużych stawów zmieniłoby mikroklimat w wąskiej dolinie na niekorzyść, potęgując wilgotność powietrza.

Konsekwencją wprowadzenia stref ochronnych jest zakaz wznoszenia nowych budowli, dozwolone są jedynie korekty w już istniejących obiektach architektonicznych. Nastąpiła także generalna poprawa warunków sanitarnych w dolinie, spowodowana zakazem wylewania nieczystości do potoku, zasypywania jarów śmieciami oraz oczyszczeniem źródła Korzkiewki i udostępnieniem źródła na krawędzi stoku, położonego po zachodniej stronie wsi.

W ślad za opracowanym projektem zagospodarowania otoczenia zamku i kościoła powinny pójść w przyszłości projekty szczegółowe dotyczące samej wsi Korzkiew i innych wnętrza doliny, określające precyzyjnie zakres rekultywacji stoków wzniesień, form małej architektury np. ogrodzenia, mostki, tablice informacyjne, korekty plastyczne w obiektach o błędach w architekturze. Próbą takiego przedsięwzięcia było opracowanie w 2001 r. koncepcyjnego projektu zagospodarowania przestrzennego Nowej Wsi Korzkiewskiej, który wprowadzał nową zabudowę w rejon Prądnika Korzkiewskiego u wylotu dolin Prądnika i Korzkiewki³⁰. Opracowanie, studium autorstwa Niewaldy, winno stać się podstawą dla planu szczegółowego zagospodarowania gmin Zielonki i Skała.

8. Dziedziniec zamku ze zbrojeniem przygotowanym do wylania płyty; od lewej – odbudowany południowy odcinek muru obronnego, baszta zachodnia w trakcie odbudowy, na prawo ściana zamku. Fot. autor, 2002 r.

8. Castle courtyard with reinforcement prepared for the concrete slab; from the left – rebuilt southern section of the defence walls, the western bastion in the course of reconstruction, on the right – the castle wall. Photo: author, 2002.

10. Rzuty zamku w Korkkwi: poziom dziedzińca (a), 1 piętra (b), poddasza (c); projekt odbudowy. Oprac. zespół architektów pod kierunkiem J. Wrzaka, 2002 r.

10. Views of Korkkiew Castle: levels of courtyard (a), first floor (b), attic (c); reconstruction project. Prepared by a team headed by J. Wrzak, 2002.

W zagospodarowaniu doliny widoczne jest dążenie do stworzenia wielu miejsc atrakcyjnych krajobrazowo, nie tylko wokół samego zamku, ale także wytyczenie urozmaiconych szlaków rowerowych i ścieżek pieszych wokół doliny Korkkiewki, wzbogaconych o zaaranżowane punkty do zwiedzania (skansen) lub odpoczynku (altany).

Prace na zamku

Prace badawcze w samym zamku rozpoczęły się w 1967 r. z inicjatywy Komitetu dla Badań i Zabezpieczenia Zamku przy korkkiewskim oddziale PTTK³¹. Prowadzone były do 1972 r. pod kierunkiem prof. dr. Jerzego Małeckiego i patronatem dr Hanny Pieńkowskiej, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Doprowadziły do odgruzowania budowli i zabezpieczenia ruiny (1968-1969), a także dokonania kompleksowych badań historycznych, architektonicznych i archeologicznych (1969-1971).

Pełną inwentaryzację architektoniczno-pomiarową zamku wykonał wówczas zespół pod kierunkiem arch. Waldemara Niewaldy, a konsultantem całości prac był prof. dr hab. Janusz Bogdanowski³². Zamkiem i parkiem opiekowali się harcerze, którzy mieli swoją bazę w dawnych zabudowaniach podworskich. Sala Rycerska korkkiewskiego zamku na parterze oraz obszerne, sklepienie, wykute w skale pomieszczenie w piwnicy, położone poniżej tej sali, służyły harcerzom do ich działalności programowej oraz jako kawiarenka. Zgodnie z projektem koncepcyjnym W. Niewaldy, zamek miał pełnić funkcję ośrodka turystyczno-wypoczynkowego, w którym zamierzano umieścić muzeum, hotel, restaurację, kawiarnię i salę widowiskową. Zakończenie prac planowano na 1973 r. Jednak konserwator wycofał zgodę na całkowitą odbudowę zamku – podjął decyzję o pozostawieniu go w trwałej ruinie. Zgodę na odbudowę murów obronnych i baszt na podstawie projektu Niewaldy wydano ponownie dopiero w 1998 r.

W tym czasie ruiny, niezabezpieczone prawidłowo z braku środków, ulegały dewastacji.

Przeprowadzona analiza architektoniczna budowli wykazała, że zamek nie jest założeniem jednorodnym, poszczególne jego części pochodzą z różnych epok i są wyrazem potrzeb kolejnych właścicieli. Zachowany nielicznie detal architektoniczny i rozwarstwienie chronologiczne wątków mурowanych umożliwiły wyodrębnienie i datowanie czterech zasadniczych faz budowy.

I faza – średniowieczna, 2. poł. XIV w. Pierwszy zamek zbudowany przez Jana z Syrokomli w 1352 r. złożony był z czworobocznej, kamiennej wieży mieszkalnej, skrzydła południowego, frontowego i poligonalnego muru obronnego dostosowanego ściśle do kształtu wzgórza, dziś zachowanego fragmentarycznie. Wieża, opatrzona

10. Projekt odbudowy zamku w Korzkwi; perspektywa. Oprac. zespół pod kierunkiem arch. J. Wrzaka, 2002 r. Rys. J. Lenda.

10. Project of the reconstruction of Korzkiew Castle, perspective. Prepared by a team headed by architect J. Wrzak, 2002. Drawing: J. Lenda.

wąskimi strzelnicami na broń ręczną, była budynkiem piętrowym, całkowicie zbudowanym z kamienia. Być może istniała jeszcze jedna kondygnacja drewniana. Nieco później wybudowano dwie baszty przy południowym murze obronnym.

II faza – późnogotycka, z przełomu XV i XVI w. Rozbudowa pierwotnego zamku nastąpiła w kierunku północno-wschodnim. Dobudowano wówczas skrzydło w układzie podobnym do współczesnego.

III faza – renesansowa, z lat 80. XVI w. Zamek został gruntownie przebudowany przez Szymona i Stanisława Ługowskich. Zburzono i wzniesiono na nowo z cegły północną i zachodnią ścianę skrzydła północno-wschodniego, założono czterobiegową klatkę schodową. Wzniesiono zaplecze kuchenne i gospodarcze od północy i zachodu. Pomieszczenia nakryto sklepieniami kolebkowymi z cegły lub drewnianymi stropami belkowymi, zachowanymi do lat 20. XX w. Przed wejściem do budynku wzniesiono piętrową loggię, która się nie zachowała. Na ścianach pierwszego piętra, w części podstropowej umieszczono dekorację malarską w formie fryzu, zachowaną szątkowo. Wymieniono kamieniarkę otworów wejściowych, okiennych i kominków. Wybudowano nową bramę wjazdową z podjazdem.

IV faza – późnobarokowa, ok. 1720 r. Ówczesny właściciel zamku, Michał Jordan, generał i wojewoda braclawski, odnowił i przebudował zamek. Prace ograniczyły się do wykonania nowego wystroju wewnątrz: tynki, malowidła, uszate opaski, okiennice. Wprowadzono także dekorację sgraffitową na fasadzie zamku. Wybudowano obiekty gospodarcze w zachodnim narożniku dziedzińca.

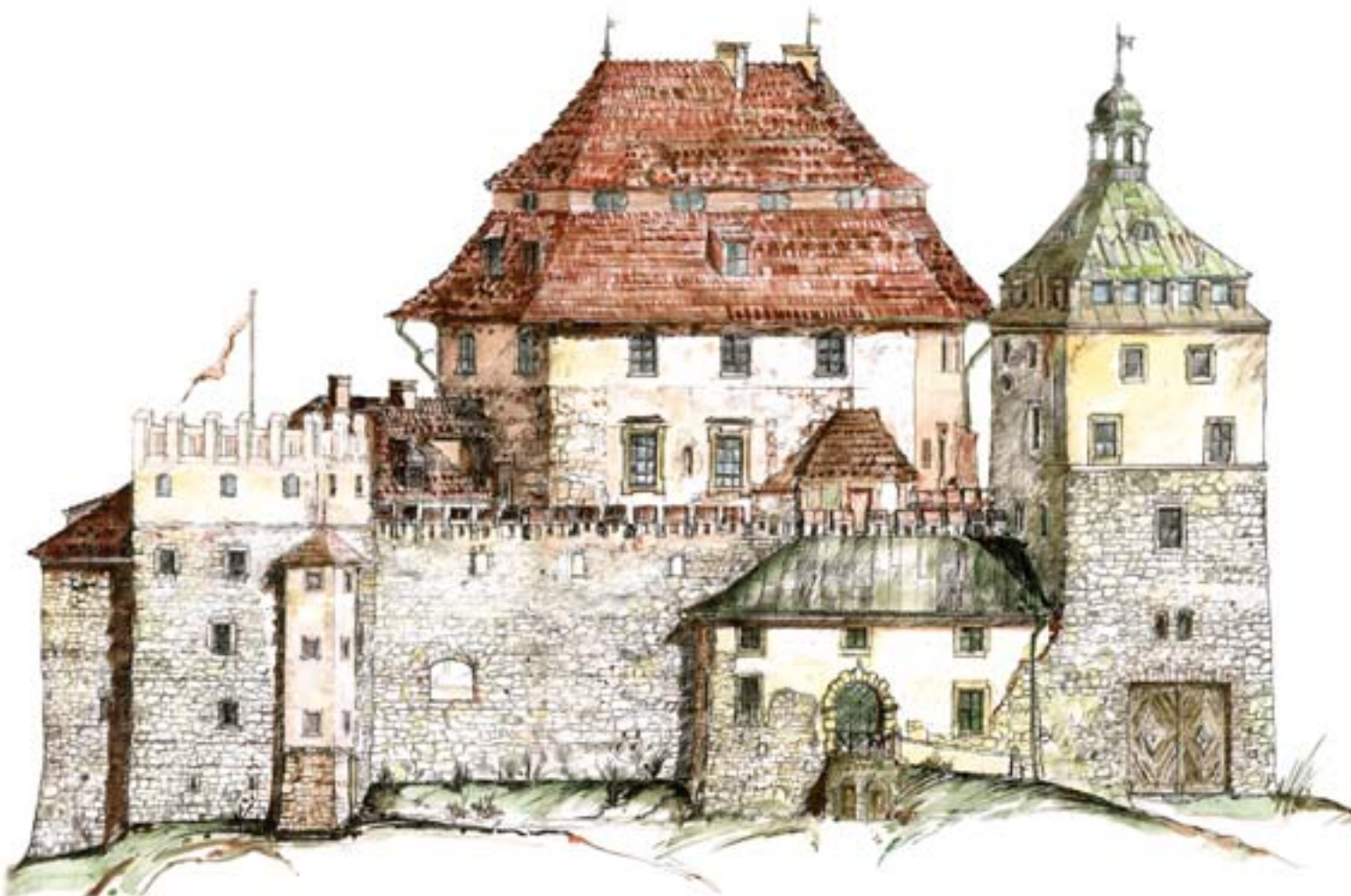
Zamek, w stosunku do stanu prezentowanego przed I wojną światową, zachował do naszych czasów większość substancji zabytkowej, na którą składają się: trzykondygnacyjny korpus główny, częściowo podpiwniczony; niemal pełny obwód murów obronnych z przerwą w narożniku wschodnim; parterowy budynek bramy i piętrowy wieży od zachodu; sklepienia piwnic i izby na parterze; ślady poziomów użytkowych; gniazda belek stropowych; nieliczny detal architektoniczny. Przetrwały też pomiary architektoniczne.

Mury o grubości od 1,5 do 2,4 m wzniesiono z miejscowego, łamanego kamienia, z częściowym wykorzystaniem cegieł w ścianach wewnątrz i z zewnątrz tynkowanych. Na parterze i piętrze zachowały się po trzy obszerne sale oraz klatka schodowa od wschodu prowadząca od piwnic po strych. Na parterze zamku przetrwał portal o silnie wysuniętym gzymsie. Fryz i węgry portalu ozdobiono kanelurami, wolimi oczkami i perełkowaniem. W 1997 r. u miejscowego rolnika odnaleziono żelazne, XVI-wieczne drzwi portalu. Portal prowadzi do sklepionego pomieszczenia, w którym pozostały ślady po kominku, wykonanym zapewne w stiuku, o ornamentowej dekoracji. Jego pozostałości widział w 1912 r. Tomkowicz³³. Drugi portal wejściowy do zamku, o identycznym profilu, jest pozbawiony fryzu, wykonanego jakoby z marmuru³⁴. Zamknięty jest trójkątnym przyczółkiem z czteropolowym kartuszem, ujętym mięsistymi wolutami. Zachowana kamieniarka odrzwi wykonana jest z piaskowca. Trzeci, niezachowany portal znany jedynie z fotografii zamieszczonej w pracy Tomkowicza, usytuowany był na parterze zamku w pomieszczeniu północnym, na ścianie zachodniej. Po jego lewej stronie znajdowało się owalne okno, ujęte kamiennym obramieniem, o podobnym profilu. Na piętrze, nad sklepioną komnatą na zachodniej ścianie, jeszcze w 1912 r. był kominek z wapienia pińczowskiego o manierystycznych cechach. Być może mieściła się tu wzmiankowana w archiwaliach prywatna kaplica³⁵.

Renesansowa kamieniarka pochodzi z bardzo dobrego krakowskiego warsztatu. Podstawowy materiał budowlany: kamień, drewno, wapno czerpano na miejscu; cegłę zapewne dowożono – stąd niewielkie jej ilości w murach zamku. Jest to o tyle istotne, że w wiekach XIV-XVI budownictwo w Polsce cierpiało na brak surowców, produkcja nie nadążała za potrzebami, a transport z dalszych odległości był utrudniony i kosztowny³⁶.

Obronne cechy zamku i kościoła

Przy omawianiu architektury zamku i kościoła bardzo ważne wydaje się podkreślenie wzajemnej zależności obronnej obu obiektów. Budowę świątyni ukończono 3 lata po klęsce pod Cecorą (1620 r.), która wstrząsnęła całym państwem. Rzeczpospolita była bezbronna wobec przewagi wrogów. Sypano wówczas w pośpiechu wały wokół Warszawy i Krakowa

11. Widok elewacji południowej z bramą. Projekt odbudowy zamku oprac. zespół pod kierunkiem arch. J. Wrzaka, 2002 r. Rys. J. Lenda.

11. View of southern elevation with gate. Project of the reconstruction of Korzkiew Castle prepared by a team headed by architect J. Wrzak, 2002. Drawing: J. Lenda.

na wypadek najazdu tatarskiego lub tureckiego³⁷. W Małopolsce istniało realne zagrożenie wojną domową, w latach 1606-1607 miał miejsce rokosz Zbrzydowski. Niebezpieczeństwo zagrażało także od strony Śląska, gdzie trwała wojna 30-letnia. Na sejmie w Warszawie w 1620 r. uchwalono podatki na potrzeby obrony pogranicza śląskiego, co argumentowano następująco: *namnożyło się w Księstwie Oświęcimskim i Zatorskim zbójców i gwałtowników tak wielu, że nie tylko po drogach, ale i wsiach, miasteczkach i dworach obywatela bezpieczeństwa mieć nie mogą*³⁸. Do 1655 r. uchwalano na ten cel podatki ośmiokrotnie.

Południowa część Jury Krakowsko-Częstochowskiej, w której położona jest Korzkiew, była obszarem ważnym strategicznie. Przebiegał tędy główny europejski trakt handlowy prowadzący z zachodu przez Wrocław, Kraków, Lwów do Bizancjum i Persji. Rząd obwarowań rozmieszczonych wzdłuż niego obejmował na przełomie XIV i XV w. ważne twierdze królewskie – Kraków i paulińską Częstochowę, Sławków, Biały Kościół, Olkusz, Łobzów oraz prywatne – Pieskową Skałę i Korzkiew.

Zamek w Korzkwi otoczony był murem obronnym z wewnętrznym gankiem straży i licznymi strzelnicami. Z czasem wzbogacono go wysuniętymi przed mur obronny dwiema basztami: zachodnią (o 5 m) i wschodnią (o 6 m), ze strzelnicami, co pozwalało na nowoczesną obronę skrzydłową – od strony płaskowyzu i bramy wjazdowej do zamku. W basztach mogły stać nawet niewielkie działka³⁹. W przypadku oblężenia wysoko umieszczone okna niższych kondygnacji zamku oraz strzelnice fasady, na podestach klatki schodowej i na elewacji zachodniej, mogły być wykorzystane jako punkty, z których można było razić napastników zarówno na zboczach wzgórza, jak i na zamkowym dziedzińcu. Rząd strzelnic dla ręcznej broni palnej w galerii podstrychowej korpusu zamkowego zachował się do XX w. Skaliste wzniesienie i grube na ok. 2 m mury z miejscowego, łamanego wapienia sprawiały, że zamek był trudny do zdobycia. Tego typu zamki broniły się skutecznie w kampanii lat 1655-1660.

Niekorzystna sytuacja, w jakiej znalazła się wówczas Rzeczpospolita, miała zapewne wpływ również na charakter, jaki nadany został świątyni. Wzniesiono

ją z ciosowego, łamanego kamienia jako budowlę obronną, której zadaniem było zapewnienie ochrony miejscowej ludności. Stanowiła zwartą bryłę z wielkimi portalami, wykonanymi z dużych, kamiennych ciosów, słabo wysuniętych przed lico ścian. Niedostępność świątyni zapewniały też mury o grubości od 1,2 m do 2 m (wieża), wysoko umieszczone okna, a także strzelnice o średnicach 28-31 cm, zachowane w skarbczyku, w wieży oraz w murach wieżyczki schodowej, dobudowanej do wieży kościelnej. Najważniejszą rolę w systemie obrony świątyni pełniło 16 – obecnie zamurowanych – strzelnic galerii podstrychowej świątyni.

Podobnie jak strzelnice w zamku, były one szeroko rozglifione do wnętrza, przebite w rozstawie ok. 2 m w murach nawy i prezbiterium na całym obwodzie⁴⁰. Rozstaw strzelnic wskazuje, że wszystkie przeznaczono dla ręcznej broni palnej. Mury zewnętrzne, ponad odsłoniętymi obecnie pachami sklepień, obiegał drewniany pomost dla obrońców na odsadźce wysuniętej na 16 cm, a poniżej strzelnic – 48 cm. Mur parapetowy nie osłaniał strzelców na zalecaną wysokość ok. 1,8 m. Na galerię podstrychową prowadzą z poziomu drugiej kondygnacji wieży kręte schody. Ku zagrażającemu obrońcom od północy grzbietowi wzgórza, a także w kierunku południowej części doliny z traktem i zamkiem na przeciwnym grzbiecie wzgórza skierowano zbliżoną odpowiednio liczbę strzelnic.

Według autora, prawdopodobna jest hipoteza o istnieniu głębokiej studni w wieży (obecnie zasypanej), której szyb prawdopodobnie łączył się niegdyś z podziemnym chodnikiem, prowadzącym z zamku do kościoła⁴¹. Masywna wieża, niedostępna z zewnątrz⁴², w przypadku oblężenia stawała się niezależnym dziełem obronnym. Charakterystyczne jest podkreślenie obronności budowli w wizytacjach biskupich jeszcze w 2. poł. XVIII w.⁴³ wyrażającej się w konstrukcji budowli, wyposażeniu jej w strzelnice oraz otoczeniu kościoła drewnianą palisadą z XVII w.⁴⁴ zabezpieczającą przed „lotnymi” oddziałami Tatarów. Podobna palisada mogła otaczać zamek.

W czasach I Rzeczypospolitej, gdy władza centralna była słaba, konieczne było wznoszenie obwarowanych siedzib. Oba dzieła *architecturae militaris* tworzyły sprzężony układ obronny, pozostający w zasięgu doskonałej optycznej łączności i w polu skutecznego operowania kuszą, łukiem oraz ogniem z palnej broni ręcznej, a także mniejszych działek (większe działa z uwagi na przestrzeń potrzebną do odrzutu po strzale⁴⁵, nie mogły być ustawione w niewielkich obwarowaniach Korzkwi).

Skuteczna donośność używanych w XVI i XVII w. muszkietów i bardziej nowoczesnych flint sięgała 240 m (60 prętów – 222 m)⁴⁶. Znakomity XVII-wieczny holenderski teoretyk fortyfikacji A. Freytag uważał, że w odległości 60-70 prętów (222-333 m) od nieprzyjaciela można już spokojnie wbić łopatę przy kopaniu rowów⁴⁷. Niestety, nie dysponujemy danymi

12. Projekt odbudowy zamku: a) przekrój północ-południe; b) widok elewacji wschodniej; c) widok elewacji zachodniej. Oprac. zespół pod kierunkiem arch. J. Wrzaka, 2002 r. Rys. J. Lenda.

12. Project of the reconstruction of Korzkiew Castle: a) north-south cross-section; b) view of eastern elevation; c) view of western elevation. Prepared by a team headed by architect J. Wrzak, 2002. Drawing: J. Lenda.

źródłowymi dotyczącymi zaopatrzenia w broń obu budowl, poza przekazem o funkcjonowaniu w pobliżu zamku od 1760 r. prochowni i szabelni⁴⁸, oraz o dwóch żelaznych moździerzach z uzbrojenia zamku⁴⁹.

Obroncy kościoła i zamku mogli kontrolować ruch podróźnych i wojsk na ważnej strategicznie drodze i obejmować ogniem obszerną dolinę, w której starczyło miejsca na założenie sporych rozmiarów obozu wojskowego, jak to miało miejsce w 1587 r., kiedy pod Korzkwią hetman Jan Zamojski pobił oddział Maksymiliana Habsburga, pretendenta do korony polskiej.

Oczywiście, ani niewielki zamek pozbawiony większej powierzchni magazynowej, ani tym bardziej kościół, nie wytrzymałyby dłuższego oblężenia, choć ich korzystne położenie powodowało, że nie były narażane na bezpośredni ogień artylerii. Rozrzut kul, według XVII-wiecznych teoretyków uzbrojenia, w przypadku odległości większych niż 20 sążni (30 m)⁵⁰ był tak duży (nawet do 70 m), że uniemożliwiał trafienie niewielkiego zamku czy kościoła⁵¹.

Zespół korzkiewski, przedmiot badań autora od 1997 r., tworzył spójny system obronny. Zamek wywodzi się z grupy murowanych dworów obronnych, stanowiących kontynuację średniowiecznych wież mieszkalnych, o prostym układzie przestrzennym, ograniczonym do 2-3 pomieszczeń na każdej kondygnacji. Służyły one w zasadzie wyłącznie jako mieszkanie rodzinie właściciela, a w razie zagrożenia były bastionem obrony. Pomieszczenia dla służby, łaźnie, składy, kuchnie lokowano zazwyczaj w drewnianych budynkach poza zamkiem. Całość mogła być dodatkowo otoczona palisadą ze strzelnicami. Na Jurze zachowały się przykłady wież obronnych w zamkach w Ojcowie i na Wawelu.

Choć system obronny Korzkwii uważany był za przestarzały już w XVI i XVII w., doświadczenia walk prowadzonych w XVII stuleciu pozwalają sądzić, że mógł być on skuteczny. Przykładem bogata historia wojenna zamku w pobliskiej Lanckoronie, który w 1660 r. składał się m.in. z trzech drewnianych wież, jednej murowanej i otoczony był parkanem⁵²; czy przygranicznego zamku starostwa niegrodowego w Krzepicach⁵³. Obronne dwory wieżowe wzniesiono w XVI w. m.in. w: Wieruszycach, Rzemieniu⁵⁴, Jeżowie⁵⁵, Szymbarku⁵⁶.

Odrębne umocnienia kościoła i zamku, występujące w Korzkwi, Olesku, Wiśniczu, wymuszone zostały przede wszystkim ukształtowaniem terenu i wcześniej powstałymi założeniami zamkowymi, czego korzystnymi konsekwencjami były wydłużenie linii obrony w razie napaści oraz panowanie nad szlakami handlowymi.

Projekty odbudowy zamku

Właściciel obiektu, Jerzy Donimirski, w poł. lat 90. ubiegłego wieku począł ubiegać się o uzyskanie zezwolenia na prace rekonstrukcyjne zamku, rewaloryzację parku, a także odbudowę dworu u podnóża

zamku, rozebranego po wojnie. Równolegle podjęte zostały prace archeologiczne, a malownicze ruiny zamku zabezpieczono przed wpływem opadów atmosferycznych i dalszą dewastacją. Do opracowania koncepcji odbudowy zamku, który w pierwotnym zamyśle miał stać się bazą wypadową do Ojcowskiego Parku Narodowego, został zaangażowany zespół najwyższej klasy fachowców. Opiekę naukową nad projektem sprawował, nieżyjący już, prof. dr hab. inż. arch. Janusz Bogdanowski z Politechniki Krakowskiej. Autorem wytycznych do projektu był mgr inż. arch. Waldemar Niewalda. Do współdziałania pozyskano ponadto: znakomitego konstruktora i statyka miejskiego dr. inż. Stanisława Karczmarczyka z Politechniki Krakowskiej i architektów – Piotra Szlezyngera oraz Bożenę i Jacka Lendów.

Waldemar Niewalda w publikacji z 1998 r.⁵⁷ przedstawił szczegółowe zalecenia konserwatorskie dla projektu odbudowy zamku w wersji, która nazwać by można purystyczną: bryła zamku ograniczona do dwóch kondygnacji i trzeciej na poddaszu ściśle nawiązywała do kształtu znanego z przekazów historycznych. Autor dopuszczał rekonstrukcje tylko wówczas, gdy miały spełniać funkcje konstrukcyjnych stężeń (stropy, ściany wewnętrzne, dachy). Odcinek brakującego muru obronnego od wschodu miał być uzupełniony w identycznej technice, a oryginalne wątki wyraźnie odróżniać się od nowo wprowadzonych. Niewalda planował odbudowę ganku straży (od zrekonstruowanej loggi na fasadzie do budynku bramy) oraz podjazdu w formie żelbetowej kładki nad suchą fosą. Zakładał podwyższenie murów poddasza zamku o 50 cm i oświetlenie przestrzeni wnętrza lukarnami w dachu. Linia korony murów obronnych na odcinku zachodnim zachować miała przebieg miękkiej i nieregularnej.

Zespół specjalistów opracował koncepcję oraz projekty odbudowy zamku i jego otoczenia, które były podstawą formalnego wystąpienia o zezwolenie na prace rekonstrukcyjne. Znaczącą rolę, szczególnie w kwestii zagospodarowaniu funkcjonalnego obiektów, miały propozycje i sugestie inwestora – właściciela. Zagadnieniu temu poświęcono wiele uwagi, dlatego że zamek – w zamyśle inwestora – ma spełniać trzy podstawowe funkcje: ekspozycyjną (wystawa obrazująca historię zamku), komercyjną (hotel wysokiej kategorii o 23 pokojach, z salą konferencyjną i restauracją) oraz mieszkalną⁵⁸.

Wiele interesujących pomysłów zasugerował prof. Bogdanowski, m.in. położenie łamanego dachu na budynku głównym, co stanowiłoby kontynuację miejscowej tradycji; ukrycie nowego wjazdu w formie zrzuconej dobudówki; przyjęcie założenia, że narożna, wschodnia baszta pozostaną niskie, aby nie zdominować zamku; rezygnację z wysunięcia nadbudowy nad stok wzniesienia⁵⁹.

Projekt koncepcyjny zachowuje obrys zewnętrzny rzutu przy wyraźnym wypiętrzeniu całości zabudowy: korpus główny ma trzy kondygnacje i dwie

13. Południowy odcinek muru obronnego i baszta wschodnia w trakcie odbudowy. Fot. autor, 1999 r.

13. Southern section of the defence wall and eastern bastion in the course of reconstruction. Photo: author, 1999.

w poddaszu. Zrekonstruowany zostaje na całym obwodzie mur obronny z krenelażem i gankiem straży, pięciokondygnacyjna baszta wschodnia ma dobudowaną zewnętrzną, drewnianą klatkę schodową, umożliwiającą turystom dostęp z dziedzińca na najwyższą kondygnację. Płaszczyznę muru od strony dziedzińca rozbijają dodane otwory okienne i drewniany ołtarz dwuskrzydłowy. Na reliktach dawnej kuchni zaproponowano wzniesienie trzykondygnacyjnego zaplecza restauracji i hotelu; podobną wysokość ma baszta zachodnia, wzbogacona od zewnątrz ryzalitem. Projektowany detal architektoniczny obejmuje rekonstrukcję drewnianych stropów i kamieniarki zgodnie z ikonografią, a w nowoprojektowanym wyposażeniu (ślusarka, kamieniarka, stolarka i posadzki) swobodnie interpretuje charakterystyczne formy z czasu wzniesienia zamku.

Prace konserwatorskie i wykonawcze

Pozwolenie na budowę Urząd Gminy Zielonki wydał w sierpniu 1998 r., co umożliwiło rozpoczęcie realizacji zadania pn. „Prace zabezpieczające i remontowe przy kompleksie bramnym i budynku głównym Zamku w Korzkwi, gmina Zielonki”. Do zapisów przebiegu prac Urząd Gminy wydał dzienniki budowy⁶⁰.

Mury korpusu głównego zamku, budynek bramny i baszty znajdowały się wówczas w stanie ruiny, a stropy używanej przez harcerzy obszernej piwnicy i Sali Rycerskiej na parterze budynku przeciekały.

Inwestorem odbudowy, jak już wspomniano, jest prywatna firma Jerzego Donimirskiego, właściciela zamku⁶¹. Projekty branżowe wykonały znane krakowskie firmy specjalistyczne. Korzystano również z porad i konsultacji specjalistów m.in. dendrologów, radiologów (pomiary podłoża i struktur budowlanych, obejmujące dziedzińiec, piwnice i studnię), archeologów (badania wykopów pod budowę), architektów krajobrazu. Wykonano także dokumentację fotograficzną stanu zachowania obiektu. Wszelkie prace nadzorował wspomniany wyżej zespół fachowców, powołany przez inwestora.

Prace zabezpieczające przy murach zewnętrznych i przyporach rozpoczęto w połowie 1998 r. Najpilniejszymi zadaniami było wzmocnienie murów poprzez iniekcje zastrzykami ze specjalnych mieszanek stabilizujących, podbicie ich podstawy, uzupełnienie wyrw i ubytków także w obrębie wieży i budynku bramnego oraz zabezpieczenie korpusu budynku głównego. Ten etap prac, zapobiegających dalszej degradacji zwłaszcza murów obronnych, budynku bramnego i wieży zachodniej, trwał przez 1999 r.

14. Korzkiew, kościół parafialny. Fot. autor, 2001 r.
14. Korzkiew, parish church. Photo: author, 2001.

Korpus główny zamku miał znaczące ubytki w murach, lecz nie zachodziła obawa zachwiania konstrukcji jego fundamentów i ścian. Konieczne i pilne było jednak zabezpieczenie go przed skutkami opadów atmosferycznych i niskich temperatur sprzyjających zagrzybieniu, zasoleniu i rozwarstwianiu się murów. Niezbędne okazało się podniesienie korony murów pustakami ceramicznymi *Porotherm* oraz zabezpieczenie ich powierzchni, wykonane już w październiku 1998 r.

Jesienią tego roku pojawiały się kłopoty z podbijaniem fundamentów budynku bramy. Kilkumetrowej głębokości wykopy i niestabilne mury stwarzały realne zagrożenie dla pracujących w nich osób. Problemy te udało się jednak pokonać. Równocześnie prowadzone były prace przy reperaturze murów obronnych, baszty oraz rekonstrukcyjne w budynku bramnym obejmujące stropy, schody, odbudowę attyki i krenelaża wieży wschodniej i zachodniej. Przekopane zostały także fragmenty podłóg w Sali Rycerskiej i w przyległym do niej pomieszczeniu w poszukiwaniu studni. Nie napotkano jednak na jej ślad. Znaleziono natomiast znaczną ilość zabytków archeologicznych.

Do odbudowy murów użyte zostały te fragmenty wapienia, które udało się odzyskać z gruzu i rozbieranych murów. Większość materiału sprowadzono z pobliskich kamieniołomów wapienia jurajskiego. Zastosowano identyczne wątki kamienia jak w autentycznych fragmentach. Do „cerowania” murów użyto brył łamanego wapienia, układanego warstwowo co 90-100 cm, wyrównując je drobniejszymi elementami – warstwami w innym wątku kamiennym (tzw. dniówki). Stosowane były odpowiednie mieszanki do murów, tynków oraz naturalne, przez kilka lat dołowane, wapno. Wszystkie prace oraz użyte do nich materiały były kontrolowane przez głównego projektanta i inspektora nadzoru. Odstępstwa od zaleceń zdarzały się rzadko, a drobne uchybienia były usuwane na bieżąco.

Etapy odbudowy

Piwniczne pomieszczenia budynku bramnego odbudowano do pierwotnych gabarytów. Rekonstruując przyziemie baszty wschodniej pozostawiono wejście na dziedziniec podziemnym pasażem. Wejście z przyziemia baszty jest niezależne od tego przez budynek bramny. W jego przyziemiu przewiduje się wykonanie przebieg w pomieszczeniu, które stanowić będzie oparcie dla arkadowego mostu wejściowego przez bramę budynku bramnego. Z dziedzińca prowadzą schody na poziom pierwszego piętra oraz w części wschodniej rekonstruowanego muru obronnego dwa biegi wiodą na ganek straży, zrekonstruowany częściowo na podstawie zachowanych gniazd w murze. Poszczególne poziomy budynku bramnego połączone są schodami o mieszanej konstrukcji żelbetowo-drewnianej. Z budynku bramnego do wieży prowadzą schody wewnętrzne oraz zewnętrzne przez kryte daszkiem ganek straży.

Budynek bramny ma trzy poziomy, a baszta wschodnia pięć. W obu konstrukcyjnie wykorzystano nowe belkowania i stropy drewniane, jako deskowanie pod żelbetową płytę opartą na sięgaczach o przekroju 15 x 15 cm, o sumarycznej długości połowy obwodu płyty. W budynku baszty nad poziomem parteru zastosowano, jako belkę nośną, zesparowany dwuteownik o wymiarach 30 x 20 cm, który od strony zewnętrznej murów został obłożony obmurówką kamienną z wapienia łamanego. Rozspojone fragmenty muru poddano iniekcji zaczynem cementowo-wapiennym, nad zrekonstruowanym z pełnej cegły przesklepieniami wykonano zabezpieczenie w formie łuków żelbetowych o grub. 6 cm. Prace te

proszono w 1999 r., zgodnie z zaleceniami i pod nadzorem konstruktora dr. inż. Stanisława Karczmarczyka. W tym też roku wykonano podstawowe prace instalacyjne, m.in. przyłącze wodociągowe.

Dach nad budynkiem bramnym z trzema lukarnami w konstrukcji drewnianej pokryto blachą miedzianą. Natomiast nad basztą pozostawiono górny strop i wzniesiono parapetowy mur baszty do wysokości ok. 1,3 m jako tymczasowy taras widokowy. Odbudowano częściowo zachowany krenelaż oraz mury obronne. Specjalnymi tynkami hydrofobowymi, wzorowanymi na zachowanych fragmentach otynkowano wnętrza i część elewacji zewnętrznych budynku bramnego. Zasadą jest eksponowanie – konserwacja i spoinowanie oryginalnych wątków kamiennych. Rekonstruowane wątki kamienne pokryte są cienką szlichtą wapienną, tak by nakładany tynk pokrywał nierówności muru. Gruba szlichta zakrywa nowe wątki murów z pustaków ceramicznych. Wykończenie wnętrz (stolarka, a również schody, balustrady zewnętrzne i daszki) wykonano z dobrego gatunkowo drewna.

Wewnętrzne tynki nie pokrywają całych ścian, lecz jedynie ich fragmenty. Pozostawiono całe połączenie murów nieotynkowanych, co dało bardzo dobry efekt plastyczny i estetyczny.

W korpusie głównym na parterze zamontowano oryginalne żelazne, kute drzwi wejściowe do Sali Rycerskiej. W dobrym stanie była przyległa do niej sala oraz sąsiadująca z nią tunelowa klatka schodowa. Schody – prowadzące do sali w piwnicy, pogłębionej w 1999 r. o ok. 0,8 m, zachowały się w nienajlepszym stanie, znacznie zniszczone są natomiast te, które wiodą na wyższe kondygnacje.

Na szczęście w korpusie głównym wcześniej wykonano żelbetową podłogę i strop w sali przyległej do Sali Rycerskiej. Strop żelbetowy wzmocnił konstrukcję wiążąc mury zewnętrzne i stanowił ochronę przed opadami atmosferycznymi.

W maju 1999 r., równoległe z pracami prowadzonymi w budynku bramnym, basztach i przy murach obronnych, przystąpiono do rozbiórki zniszczonych partii korony murów, naprawy murów nad

15. Korzkiew, zamek. Widok od południowego-wschodu. Fot. autor, 2003 r.
15. Korzkiew, castle. View from south-east. Photo: author, 2003.

16. Plan parku w dolinie. Oprac. W. Niewalda, 1998 r.

16. Plan of park in the valley. Prepared by W. Niewalda, 1998.

pierwszym piętrem i nakrycia stropem drugiego piętra budynku głównego. Wschodnią ścianę zewnętrzną, wykonaną jako warstwową, skotwiono 150 szpilkami stalowymi o przekroju 24 mm. Zastosowano dźwigar stalowe oparte na wieńcu żelbetowym w gniazdach, wykonanych w poł. 1999 r. w nowym murze z pustaków *Porotherm*. Strop żelbetowy został wylany na blasze falistej, która stanowiła szalunek, a oparta była na tychże dźwigarach. Na stropie tym położono prowizoryczny dach, który ma chronić budowlę przed opadami do czasu wykonania dachu łamanego, zwanego krakowskim, zaproponowanego przez prof. Janusza Bogdanowskiego w pierwotnym projekcie.

W części zwanej aneksem gospodarczym, przyległym do korpusu głównego, prowadzono roboty przygotowawcze, naprawy dalszej partii murów obronnych i murów korpusu głównego. Warto wskazać, że decyzje o podjęciu kolejnych prac były konsultowane na miejscu, w zamku, podczas kilku spotkań komisji konserwatorskich, w których uczestniczyli m.in.: arch. Andrzej Gaczol, były Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, profesorowie Janusz Bogdanowski, Tadeusz Chrzanowski i dr Marian Kornecki.

W 2000 r. trwały prace budowlane, instalacyjne i wykończeniowe w baszcie wschodniej i kompleksie bramnym. W 2001 r. wykonano posadzki z drewna i kamienia, oraz stolarkę okienną i drzwiową. Odkuto, według zachowanych fragmentów i projektów, kamienne obramienia strzelnic, okien i odrzwi, niektóre zaprojektowano zgodnie z życzeniem właściciela. Z ruin, w części zarośniętych samosiejkami i zawalonych gruzem z popękanych i zniszczonych murów, wzniesiono znaczącą część zamku. Odbudowany budynek bramny, na rzucie zbliżonym do trapezu, po obrysie zewnętrznych murów (15 x 4 m; wys. od poziomu otaczającego terenu 11 m) ma kubaturę 660 m³; mury obronne i podziemny rezerwat 1150 m³, wieża wschodnia o nieregularnej bryle (8 x 9 m, wys. 20 m, z projektowanym hełmem 29 m) – 1400 m³; wieża zachodnia (4 x 8 m, wys. 13 m) oraz projektowane kuchnie – 2800 m³. Budynek główny (wys. od poziomu dziedzińca do kalenicy dachu 26,5 m) składa się z członów o wymiarach: 8 x 11,8 x 12 i 10 x 6 m. Ma trzy kondygnacje po 280 m², co wraz z projektowanymi

dobudówkami od północy i zachodu w sumie daje ok. 12 887 m³. Całkowita kubatura zamku wyniesie w przybliżeniu 18 887 m³, a powierzchnia z gankami straży 2200 m². Wyjaśnić należy, że w projekcie przewiduje się zwiększenie powierzchni użytkowej o poddasza i piwnice. Są to dane szacunkowe, wynikające z koncepcyjnego projektu odbudowy zamku.

W 2000 i 2001 r. skuto rumosz i część skalca skalnego przy zewnętrznych murach obronnych, wykonano zastrzyki zaczynem cementowym, podbito fundamenty i wykonano zewnętrzną opaskę żelbetową, obłożoną następnie kamieniem łamanym, tworząc rodzaj skarpy. Uzyskaną dzięki tym zabiegom

17. Widok bramy zamku w murze obronnym. Fot. S. Michta, 1997 r.
17. View of castle gate in the defence wall. Photo: S. Michta, 1997.

przestrzeń o pow. 114 m² planuje się wykorzystać na ekspozycję przedstawiającą historię zamku, a być może także na prezentację twórczości znakomitego rzeźbiarza Ludwika Pugeta⁶². Podobnie przy rekonstrukcji baszty zachodniej wykonano wieniec żelbetowy, spinający obwodowo mury baszty. W sierpniu 2002 r., po ustabilizowaniu się struktur skalnych (powierzchnia wapienia pod wpływem powietrza twardnieje stopniowo), rozpoczęto – zgodnie z projektem dr. inż. Stanisława Karczmarczyka – wykonywanie płaskiej, żelbetowej, zbrojonej prętami, stalowej płyty stropowej o grubości 25 cm z betonu klasy B.30, wspartej na ścianie od dziedzińca, a z drugiej strony na wieńcu żelbetowym, dodatkowo opartym na słupach żelbetowych. Wylewanie betonu na zbrojenia pod płytę rozpoczęto w październiku 2002 r.

Prace, prowadzone etapami, są inwentaryzowane, podlegają akceptacji i zatwierdzeniu przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W sierpniu 2003 r. urząd ten przyjął inwentaryzację stanu zamku na ówczesnym etapie prac budowlano-konserwatorskich i zaakceptował koncepcję odbudowy, zgodnie z kolejną, czwartą wersją jej projektu⁶³.

Wokół zamku wykonano w części roboty ziemne pod drogi prowadzące do zamku oraz place przed nim. Zamek został podłączony do sieci telefonicznej, wodociągowej i gazowej. Wykonano kanalizację ogólną i deszczową oraz zbiornik na ścieki. Wszystkie prace instalacyjne prowadzone były pod nadzorem konserwatorskim, ze względu na to, że wykopy pod sieci wodociągowo-kanalizacyjne i gazowe przebiegają w pobliżu chronionych pomników przyrody i zabytkowych wątków murów.

Szczególnym regulacjom podlegała również – konieczna z przyczyn technicznych – wycinka wieloletnich drzew-samosiejek, prowadzona w 2000 r. pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody.

Wzgórze zamkowe do początku XX w. zgodnie z ikonografią było „gołe”, pozbawione roślinności z przyczyn praktycznych, estetycznych i obronnych. Obecnie, w wyniku naturalnej sukcesji, jest gęsto zalesione przypadkowymi samosiejkami.

Doświadczenia płynące z odbudowy zamku i jego otoczenia dowodzą, że podczas realizacji takiego przedsięwzięcia efektywna może być wyłącznie stała, bieżąca współpraca nadzoru projektowego, konserwatorskiego i wykonawczego. Umożliwia bowiem nie tylko szybkie podejmowanie trudnych decyzji projektowych czy dotyczących użycia materiałów podczas budowy, ale także przyjęcie drobnych, lecz istotnych rozwiązań czy zmian, nie przewidzianych w projekcie. Odkrywanie elementów zabytkowych już w trakcie prac, wobec braku jednoznacznie sformułowanych rozwiązań projektowych, utrudniało oszacowanie kosztów robót. W związku z tym przeprowadzono szczegółowe, powykonawcze obmiary robót i na ich bazie sporządzono realne kosztorysy. Zaznaczyć trzeba, że koszty prac dokonywanych w obiekcie zabytkowym znacznie przewyższają ceny typowych robót budowlanych. Dlatego „zużyto” już kilka dzienników budowy, ponieważ w nich przedstawiciele nadzoru autorskiego rysowali i opiniowali bieżące rozwiązania realizacyjne.

Stan obecny

Zamek w Korzkwi jest pierwszym i dotychczas jedynym obiektem dawnej architektury obronnej na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, który został odbudowany z trwałej ruiny w ciągu ostatnich 200 lat.

Na przełomie 2001-2002 r. do opustoszałej przez XIX i XX w. budowli powrócili mieszkańcy. Właściciel wraz z rodziną zajął część bramną zamku i wieżę wschodnią, czyli pomieszczenia o powierzchni około 300 m². Wnętrza mieszkalne urządzone zostały z pietyzmem i smakiem. Ściany zdobią portrety antenatów właściciela, grafiki, obrazy i zdjęcia historyczne zamku. W pomieszczeniach zastosowano centralne ogrzewanie, ponadto pozostają w użyciu pięknie wkomponowane we wnętrza piece, opalane miejscowym drewnem. Uniwersalny piec centralnego ogrzewania może spalać drewno, olej, węgiel, itp. Jednak ciepłe powietrze „ucieka” z pomieszczeń, bowiem otwarta klatka schodowa staje się dla niego „kominem”. Jednakowe ogrzanie pomieszczeń budynku bramnego i wieży wymagać będzie instalacji przegród między poszczególnymi piętrami.

Wysokie koszty utrzymania zamku wymagają poszukiwania funduszy na ten cel. Właściciel planuje otworzyć w nim hotel, restaurację w przyziemiu głównego budynku (kuchnia urządzona zostanie na odsłoniętych fundamentach dawnej kuchni zamkowej). Spodziewa się również wpływów z parku kulturowego, który pozostawać będzie pod jego zarządem, oraz miejscowej parafii i Urzędu Gminy w Zielonkach.

Turyści będą mogli zwiedzać niemal cały kompleks zamkowy, korzystać z tarasu widokowego i bazy gastronomicznej, kupić na miejscu wydawnictwa związane z zamkiem, Korzkiewskim Parkiem Kulturowym, Ojcowskim Parkiem Narodowym i Szlakiem Orlich Gniazd. Z planowanym ruchem turystycznym związana będzie też odbudowa dworu pod zamkiem, w którym ok. 360 m² przeznaczonych zostanie na cele konferencyjno-turystyczne⁶⁴.

Właściciel w czerwcu 2004 r. przeniósł się z zamku do rezydencji, położonej na wierzchowinie, w pobliżu zamku. Chciałby, aby w przyszłości założenie korzkiewskie przypominało krakowską Willę Decjusza, obiekt udostępniany publicznie. Ma być w nim odczuwalna obecność właściciela, który troszczy się o zachowanie dla potomnych kompleksu zamkowego i tradycji narodowej.

Dolina może stać się ważnym miejscem turystycznym, podobnie jak pobliskie dolinki jurajskie. Atrakcyjność Korzkiewskiego Parku Kulturowego podnosi jego połączenie – poprzez dolinę Prądnika – ze szlakami Ojcowskiego Parku Narodowego, a dalej ze Szlakiem Orlich Gniazd i okolicznymi obiektami fortecznymi. Cały obszar Jury jest naturalnym skansenem – muzeum sztuki obronnej począwszy od średniowiecza po okres międzywojenny, na właściwe zagospodarowanie otoczenia warowni zwracał wielokrotnie uwagę prof. Janusz Bogdanowski⁶⁵. Zamek jako produkt turystyczny stanowi indywidualny element „pierścienia jurajskiego parków krajobrazowych, łącznie z Ojcowskim Parkiem Narodowym, o długości blisko 90 km, oznakowanego, z pełnym zapleczem logistycznym, zgodnym z zasadami ochrony przyrody i krajobrazu.

Idea zagospodarowania turystycznego tego terenu oparta została na zasadach ochrony przyrody przyjętych i sprawdzonych w Ojcowskim Parku Narodowym. Przyciągająca turystów Korzkiew bez wątpienia odciąża park narodowy, przeżywający obecnie w pewnych okresach roku i kilku szczególnie popularnych miejscach prawdziwy najazd gości, który odbywa się ze szkodą dla ekosystemu. Realizowane tu prace i planowane przedsięwzięcia wychodzą zatem na przeciw oczekiwaniom dyrekcji parku. Niewątpliwie ważną będzie umiejętnie przeprowadzona promocja i reklama zespołu w Korzkwi.

Turystyczne zagospodarowanie doliny i rozwój wsi Korzkiew musi uwzględniać wzajemne powiązania

krajobrazu oraz odbudowanych lub odtworzonych budowli. Korzkiewski Park Kulturowy – z zamkiem na wzgórzu, dworem u jego podnóża i pięknym parkiem ze stawem pośrodku, oraz ogrodami na stokach południowych wzgórza zamkowego – wzbogacony zostanie o zrekonstruowane budynki: karcznię i browar. Rozważane jest założenie niewielkiej stadniny. Dawny kamieniołom w przyszłości ma być adaptowany na amfiteatr. W jego pobliżu stanąć mają stare, drewniane domostwa, przeniesione z Korzkwi, które po remoncie będą wynajmowane turystom, podobnie jak to ma miejsce w skansenie w Ciechanowcu na Mazowszu. Atrakcją turystyczną stanie się także kościół parafialny – zabytek sztuki sakralnej i obronnej – według legendy połączony z zamkiem rzemiennym mostem wiszącym. Dzięki staraniom właściciela zamku, parafii i Gminy Zielonki powstaną w okolicy trasy piesze i rowerowe oraz punkty widokowe na wierzchowinie doliny.

Dolina pod zamkiem i część dawnego podzamcza już od kilku lat są popularnym miejscem spacerów. Odbywają się tu imprezy o charakterze sportowym, kulturalnym i rekreacyjnym, począwszy od regionalnych (gminnych) po międzynarodowe (bale maltańskie). Wiosną 2003 r. miała miejsce impreza plenarowa, w której udział brało 2 500 osób. Piękne położenie zamku, łatwość dojazdu (zaledwie 13 kilometrów od Rynku Głównego w Krakowie), park z pięknymi berberysami, dereniami, lipami, dębami, jesionami i innymi cennymi obiektami przyrody, sprawiają, że tereny wokół zamku są atrakcyjne w różnych porach roku. Odbudowa zabytkowych budowli i stworzenie Korzkiewskiego Parku Kulturowego są bez wątpienia cenną inicjatywą.

Dr hab. Piotr Szlezynger, obecnie na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Instytucie Turystyki AWF w Krakowie, prowadzi zajęcia dydaktyczne z zakresu inwestycji i zagospodarowania turystycznego (planowanie przestrzenne, prawo budowlane i górnicze, ochrona zabytków). Od kilkunastu lat wykłada w Studium Podyplomowym Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej. Od momentu podjęcia pracy zawodowej (1978 r.) uczestniczył w odbudowie zabytków polskiej architektury obronnej – zamków w Nowym Wiśniczu, „Krzyżtopór” w Ujeździe, Korzkwi, klasztoru w Zagórze. Prowadził badania obiektów sakralnych w tych miejscowościach. Nadzorował również prace konserwatorskie w kilku zabytkowych kamienicach i pałacach Krakowa.

Przypisy

1. *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, red. F. Sikora, część II, z. 4, Kraków 1993, (dalej: *Słownik*), s. 766-772. Nazwa *Korzkow* wzmiankowana jest już w 1325 r., autor przytacza wszystkie źródłowe wzmianki o Korzkwi aż do 1598 r.
2. K. Rymut, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Warszawa 1967, s. 78; P. Szczaniecki, *Zamek w Korzkwi i jego właściciele*, Kraków 1998, s. 46.
3. Wyczerpująco źródła archiwalne scharakteryzowali W. Niewalda

i P. Szlezynger, patrz przyp.: 8, 12, 13. Występuje też pisownia: Sejdlmayer, Sedlmayer, Sedlmayr; od 1897 do 1952 r. Korzkiew należała do rodziny Giustinianich i Karola Guzińskiego oraz jego spadkobierców. W 1985 r. Skarb Państwa reprezentowany przez gminę w Zielonkach sprzedał zamek Annie Piaseckiej-Ludwin, a ta w 1997 r. arch. Jerzemu Donimirskiemu. Nowy właściciel podjął odbudowę zamku, rekonstrukcję rozebranego po II wojnie światowej dworu oraz rewaloryzację parku i odbudowę rozebranych ok. 1900 r. budynków browaru i austerii.

4. K. z Tańskich Hoffmanowa, *Opisy różnych okolic Królestwa Polskiego*, (w:) *Wybór pism...*, Wrocław 1833, t. I, s. 255; R. Zamorski, *Zamek w Korzkwi*, (w:) „Tygodnik Ilustrowany”, Warszawa 1860, t. I, s. 151-152; W. Sobieszczęński, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*, Warszawa 1949, t. II, s. 189; A. Dygasiński, *Wędrowki po zamkach*, (w:) „Kurier Warszawski”, 1897, nr 186; E. Sukertowa, *Korzkiew*, (w:) „Ziemia”, 1923, t. VIII, s. 74-78 oraz patrz przyp. 21.
5. K. Wróblewski, *Przewodnik po Ojcowie i jego okolicy*, Warszawa 1907, s. 191.
6. W niektórych starszych publikacjach używany jest termin „dwór obronny”, autor uważa jednak, że w świetle wyników obecnych badań terenowych należy stosować słowo „zamek”; J. Mączyński, *Kraków dawny i teraźniejszy z przeglądem jego okolic*, Kraków 1854, s. 211: *słynne z piękności okolice leżące w Królestwie Polskim: Korzkiew, Ojców, Grodzisko... a których piękności już poezja unieśmiertelniając tak ludzi jak i okolice, słynącymi w świecie uczyniła. Tak wśród sterczących malowniczymi grupami skał co krok widzę jakby ruiny zamków i świątyń*; K. Estreicher, *Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto*, Kraków 1938, s. 315.
7. J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w olkuskiem*, Marjanówka Opoczyńska 1935 (1933), t. 4 (5), s. 596.
8. S. Tomkowicz, *Dwór obronny szlachecki z XVI wieku w Korzkwi*, (w:) „Sprawozdania komisji do badania historii sztuki w Polsce”, t. 8, Kraków 1912, s. CCLXXI-CCLXXXV; *Posiedzenie Wydziału Architektonicznego TOnZP z 8 i 15 X*, (w:) „Wiadomości budowlane”, Warszawa 1912, nr 46, s. 756 i 804; J. Bogdanowski, *Architektura obronna w krajobrazie Polski*, Warszawa 1996, s. 95; W. Niewalda, *Średniowieczny zamek w Korzkwi w świetle ostatnich badań*, (w:) „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie”, Kraków 1971, t. 14/1, s. 378-381 oraz tegoż: *Średniowieczny zamek w Korzkwi w świetle ostatnich badań architektoniczno-historycznych*, (w:) „Teki Krakowskie”, 1995, t. II, s. 101-112; *Problemy badawcze i adaptacyjne zamku w Korzkwi*, (w:) „Teki Krakowskie”, 1998, t. VII, s. 51-58.
9. J. Smólski z zespołem, *Zabytki na trasach turystycznych województwa krakowskiego*, Kraków 1975, poz. 25; G. Zań, *Korzkiew*, (w:) *Przewodnik po Polsce*, Warszawa 1976, s. 340.
10. *Katalog Zabytków Sztuki*, praca zbiorowa pod red. J. Szablowskiego, Warszawa 1953, t. 1, dalej KZSz, pow. olkuski, oprac. K. Kutrzebianka, s. 391.
11. P. Szczaniecki, op. cit., s. 25, 63, 98-99, 144-147, 152.
12. P.S. Szlezzynger, *Obronny kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Korzkwi*, (w:) „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1999, t. XLIV, z. 3, s. 113-147.
13. P.S. Szlezzynger, *Problematyka konserwatorska kościoła parafialnego w Korzkwi*, (w:) „Ochrona Zabytków”, Warszawa 2000, nr 1, s. 19-34; oraz *Obronny kościół w Korzkwi*, (w:) J. Partyka, *Badania naukowe w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, Ojców 2001, s. 468-474.
14. U. Thieme, F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike zur Gegenwart*, Leipzig 1940, t. XXXIV, s. 6; F.P. Usener.
15. Muzeum Narodowe w Kielcach, sygn MNKi/GR/514; album zatytułowany: *Ansichten von Krakow und der gegend*, MDCCCXV.
16. *Allgemeines Lexikon*, Leipzig 1932, t. XXVI, s. 472; J. Peszka.
17. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław, dalej: BZNO, Dział Grafiki, dwie akwarele Józefa Peszki, sygn. 5282 i 5283.
18. BZNO, *Archiwum Wodzickich z Kościelnik*, rkps 11749/III, tam akta dotyczące kupna Korzkwi przez Eliasza Wodzickiego w 1776 r.
19. „Tygodnik Ilustrowany”, 1860, nr 18, s. 152 oraz APKr, Teki A. Schneidra, nr 1848 i nr 6211.
20. W. Niewalda, *Problematyka badawcza*, op. cit., il. 4, s. 56.
21. Oryginał rysunku znajduje się w dziale ikonografii Muzeum Wojska w Warszawie.
22. P. Szczaniecki, op. cit. s. 27.
23. A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, Warszawa 1906, t. IX, s. 220-221; P. Szczaniecki, op. cit., s. 65 i 66.
24. P. Szczaniecki, op. cit., s. 46 i 55.
25. J. Pietrusiński, *Relikwiarz z Korzkwi*, (w:) „Biuletyn Historii Sztuki”, 1981, t. 43, s. 123-134.
26. *Lustracja dóbr woj. krakowskiego z 1564 r.*, wyd. Jerzy Małecki, Warszawa 1962, s. 17; *Regestr poborowy województwa krakowskiego z 1629 r.*, wyd. Stanisław Ingłot, Wrocław 1956; oraz *Natura i kultura w krajobrazie Jury. Osadnictwo i krajobraz od schyłku średniowiecza po współczesność*, praca zbiorowa pod red. Z. Nogi, Kraków 1997, s. 30.
27. A. Boniecki, op. cit., t. XVI, s. 98-99; *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1972, t. VII, s. 518-519.
28. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1884, t. V, s. 133; E. Trzyna, *Podział feudalny ziemi w woj. krakowskim wg. ksiąg poborowych z r. 1629*, (w:) *Ze skarbcza kultury*, Wrocław 1955, I (7), s. 26; *Lelów leży na wyżynie olkusko-krakowskiej*, w pow. włoszczowskim.
29. W. Niewalda, *Korzkiew. koncepcja zagospodarowania otoczenia zamku*, Kraków 1998; oraz tegoż: *Park kulturowy. Dolina Korzkiewki. Studium krajoobrazowe*, Kraków 2000, mps. (w:) Archiwum Pałacu Pugetów (DPPBC) w Krakowie.
30. Koncepcję opracował arch. L. Bylina z Politechniki Krakowskiej.
31. W. Niewalda, *Problemy badawcze i adaptacyjne zamku w Korzkwi*, VII/1998, s. 51-58.
32. Janusz Bogdanowski (1929-2003) – wybitny architekt, konserwator i urbanista, współtwórca z profesorami G. Ciołkiem i Z. Nowakiem krakowskiej szkoły architektury krajoobrazu, autor projektów związanych z ochroną zieleni i krajoobrazu kulturowego.
33. S. Tomkowicz, op. cit., s. CCLXXXIII.
34. S. Tomkowicz, op. cit., s. CCLXXXIV. Fryz po rozbiciu miał być wykorzystany przez miejscowych chłopów w częściach na osetki do ostrzenia kos.
35. Archiwum Metropolitarne w Krakowie, rkps AV, *Visitationis exterioris Archidiaconatus Cracoviensis Ecclesiarum [...] Stanislaus Kostka Załuski, Decanatus Skalnensis 1718*, k. 6: „Item in eadem Villa Korzkiew in Arce est oratorium privatum, muratorium”. We wcześniejszych opisach parafii nie wymieniano tej kaplicy.
36. A. Wyrobisz, *Budownictwo murowane w Małopolsce w XIV i XV wieku*, Warszawa 1963, s. 76-77.
37. *Historia Polski*, praca zbiorowa, Warszawa 1960; S. Herbst, *Wojna obronna 1655-1660*, s. 564.
38. J. Putek, *O zbrojniczych zamkach, heretyckich zborach i oświęcimskiej Jerozolimie*, Kraków 1938, s. 188.
39. P.S. Szlezzynger, *Inwentarze cekhauzów i armaty zamkowej z XVII i XVIII wieku w magnackich fortcach w Wiśniczcu, Polonem, Dubnem i w Żółkwi*, (w:) „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 2003, t. XL, s. 282-330.
40. Strzelnice są zunifikowane na galerii: zamknięte łukiem odcińkowym mają wysokość od wewnątrz: 90-93 cm, szerokość 83-90 cm, wysokość parapetu 20 cm, głębokość do zamurówki wykonanej z cegły i kamienia równą 65-68 cm, od zewnątrz w podstawie klucza strzelnicy od zachodu widoczny jest ślad beleczki dla hakownicy o długości 83 cm. Rozstaw strzelnic zgodnie z ruchem wskazówek zegara, licząc od wejścia wynosi: 200, 108, 180, 180, 178, 190, 670, 173, 164, 163, 165, 123, 180 cm.
41. Wskazują na to wyniki badań radiestezyjnych przeprowadzone w październiku 1998 r. (Zakład Badań Nieniszczących Krakowskiego Przedsiębiorstwa Geodezyjnego, oprac. W. Nawrocki z zespołem). Studnia ma mieć głębokość 40 m. Identycznie wykorzystano studnię do połączenia podziemnym chodnikiem zamku z obronnym klasztorem karmelitów bosychw Nowym Wiśniczcu.
42. Wieża do poł. XIX w. połączona była z galerią strychową (obecnie przejście zamurowano) schodami, w wieżycze schodowej.
43. AMKr, *Visitatio 1783*, s. 16: „Kościół cały mocno sklepiony... w którym nad sklepieniem w murach strzelnice, wiazanie dobre...”, tamże, bez. syg.; „Wizytacja dekanalna... 1833 r.”, b.p.: „wieża w kształcie baszty murowana”; zgodnie z aktami w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach: „w murach kościoła pod sklepieniem były strzelnice w 1853 r. zamurowane”.

44. Jeszcze wizytacja dekanalna z 1820 r. wspomina o ogrodzeniu z kobylic.
45. T. Jacobson, *Beväpning och Beklädnad, Sverige Krig 1611-1632*, Stockholm 1938, t. II, s. 327.
46. A. Cellarius, *Architectura militaris*, Amsterdam 1654, k. 35. Zbliżone dane podaje Freytag.
47. Jacobson, op. cit., s. 325.
48. W szabelni w końcu XVIII w., miano jakoby wyrabiać fałszywą broń orientalną, a informacje tę zawdzięczam uprzejmości prof. dr. W. Urbana.
49. Przechowywane w zamku do 1945 r. żelazne moździerz, obecnie wkopane łufami w ziemię, znajdują się na terenie prywatnej posesji w Korzkwi, w pobliżu zamku.
50. D. Ufano, *Tratado della artilleria y uso della platicado*, Bruxelles 1613, pierwsze wyd. polskie: *Archelia albo artilleria, to jest fundamentalna nauka...*, Leszno 1643, t. II, s. 52
51. Jacobson, s. 325 i J. Errard de Bar le Duc, *Le fortification*, Frankfurt n. Menem 1617, fig 23.
52. A. Gruszecki, *Bastionowe zamki w Małopolsce*, Warszawa 1962, s. 22.
53. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Lustracje starostw woj. krakowskiego*, t. XVIII, 23, k. 64-65.
54. J. Teodorowicz-Czerepińska, *Domniemane budowle Tylmana z Gameren w Rzemieniu i Przecławiu* (w:) BHS 1963, t. 4., s. 253.
55. S. Komornicki, *Dwory murowane w Małopolsce z czasów odrodzenia*, Kraków 1930.
56. K. Sinko-Popielowa, S. Świszczowski, *Dwór obronny w Szymbarku*, (w:) „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, Warszawa 1938, t. VI, tamże starsza literatura. Ten przykład odbiega od korzkiewskiego założenia, bliski jest spiskim, alkierzowym kasztelom we Frydmanie, Łąpszach Niżnich, Fricovcach i Diviakach.
57. W. Niewalda, *Problemy...*, s. 52-53.
58. Właściciel po trzech latach wyprowadził się z zamku i zamieszkał w pobliżu, a uzyskaną wolną powierzchnię przeznaczyl na

- cztery pokoje hotelowe. Część mieszkalna została ograniczona do zaplecza kustosa.
59. Notatki autora w trakcie Komisji Konserwatorskiej w Korzkwi, na miejscu w 2001 r.
60. Projekt opracowany w październiku 2002 r. pn.: *Korzkiewski Park Kulturowy, zamek w Korzkwi 1352-2002, dokumentacja powykonawcza I fazy i projekt koncepcyjny*, ma 37 s. opisu i 14 rys. w skali 1:100, zespół projektowy architektów: J. Donimirski, A.Z. Hudzik, B. i J. Lendowie, J. Wrzak, pod opieką naukową prof. J. Bogdanowskiego, przedłożono w poł. 2003 r. do opinii Małopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.
61. Tzw. dzienniki budowy, czyli rękopiśmienne zapisy przebiegu prac budowlanych dokonywane przez kierownika budowy i inspektorów nadzoru inwestorskiego, a także wykonawców, sporządzone w 3 tomach (t. 1. 1998-1999, t. 2. 1999-2000, t. 3. 2000-2002) znajdują się w archiwum *Donimirski Pałac Pugetów Biznes Center (DPPBC)*.
62. DPPBC prowadzi równolegle: wynajem powierzchni pod biura, działalność hotelarską i obsługę parkingów w Krakowie.
62. Właściciel zamku spowinowacony z rodziną malarza Jacka Pugeta (1877-1942) dysponuje znaczącą kolekcją jego spuścizny artystycznej.
63. W rozmowie z autorem publikacji w dniu 14 X 2003 r. Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, mgr inż. arch. Jan Janczykowski, wyjaśnił, że zaakceptował najspokojniejszą wersję odbudowy zamku, skorygowaną wedle uwag zawartych w opinii konserwatorskiej SOZ-11/1005/02 ze stycznia 2003 r. (kształt dachów, formy lukarn, oprawę kominów), dodano natomiast, zgodnie z sugestią konserwatora, hełm wieży wschodniej.
64. Projekt odbudowy dworu został opracowany w skali 1:50 przez zespół architektów zatrudnionych w DPPBC; pomiar drewnianego dworu w skali 1:100 wykonany przez S. Bezdeka w latach 30. XX w. znajduje się w archiwum Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, a kopia w IS PAN w Warszawie.
65. J. Bogdanowski, *Sztuka obronna w krajobrazie Polski*, Kraków 1996, s. 76-77.

KORZKIEW CASTLE.

HISTORICAL AND ICONOGRAPHIC RESEARCH, PROJECT, STAGES OF RECONSTRUCTION

The small fortified castle in Korzkiew near Cracow was built in the middle of the fourteenth century by the Syrokomla gentry family. The castle towers over the river valley of the Korzkiewka, the left-hand tributary of the Prądnik, along the outskirts of the Ojców National Park. The castle lies 13 kilometres from the centre of Cracow, and has been the object of interest of tourists from the second half of the eighteenth century. Its defensive character is emphasised by location over a valley with a historical trade route towards Silesia.

To the north, the castle is composed of a three-wing main building, and the defensive wall, encircling it from the south, includes two towers and a gate house. The castle was inhabited until the end of the eighteenth century, and in about 1820 it was abandoned after its owners built a wooden-brick manor house at its foot. From that time on, the castle gradually turned into a ruin. Attempts at its revival in the mid-twentieth century ended in partial success: the castle ruins were thoroughly examined and protected. Not until the building was taken over by the young architect Jerzy Donimirski, related to the Wodzicki

family, the former owners of the castle, did research and conservation progress at an impressive rate. Up to this day, the defensive walls have been rebuilt, including the gate house – the permanent residence of the owner and his family. The main building, under a roof and safeguarded, awaits an improvement of the financial situation of the owner and the initiation of a time-consuming adaptation of the historical object for the purposes of a hotel. According to the investor, the castle will fulfil three functions: exposition – an exhibit showing the history of the building, commercial – an hotel together with a restaurant, and private – the owner's residence.

The reconstruction of the castle is accompanied by the tourist development of the vast valley to the south, which is to contain the reconstructed manor house, a tavern, and a brewery. Bicycle and hiking routes, closely connected with suitable hinterland, facilitate access to the valley, both for motorised tourists and those using city transport. For several years now, the valley below the castle and part of the former suburbium are the side of sport, cultural and recreation events.